

Ανθρωποθυσίες στην αρχαία Ελλάδα και στην Αγία Γραφή

«Ἡμῖν μὲν οὐ νόμος ἐστὶν ἀνθρώπους θύειν ἀλλ' ἀνόσιον».

Πλάτων («Μίνως», 315b)

Μία από τις γνωστές πρακτικές των χριστιανών απολογητών, όταν θέλουν να αναδείξουν το μεγαλείο και την ανωτερότητα του Χριστιανισμού έναντι των άλλων θρησκειών και γενικότερα πολιτισμών, είναι η σπύλωση του αρχαίου κόσμου και δη του ελληνικού, με κάθε τρόπο.

Ένα από τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούν στο πλαίσιο αυτό, είναι το ότι στην αρχαία πολυθεϊστική Ελλάδα (κι όχι μόνο σ' αυτήν), τελούνταν ανθρωποθυσίες. Πράγματι, στην περίπτωση αυτή, υπάρχουν αναφορές που κάνουν λόγο για ανθρωποθυσίες, καθώς και κάποιες ενδείξεις. Όμως, οι μεν ενδείξεις δεν αποτελούν οπωσδήποτε και αποδείξεις, οι δε αναφορές διερευνώνται ως προς την αξιοπιστία τους. Σε κάθε περίπτωση δεν μιλάμε για ένα πανελλαδικό και συστηματικό φαινόμενο (ακολουθεί αναφορά στην συνέχεια του άρθρου), όπως θέλουν να το παρουσιάσουν οι Ιουδαιοχριστιανοί.

Όμως εδώ τίθεται ένα ερώτημα: Από που κι ως που ο Χριστιανισμός γίνεται τιμητής αυτών των τελετών, ακόμη κι αν τις δεχθούμε ως δεδομένες, όταν το αίμα στην Αγία Γραφή ρέει άφθονο; Κι όχι μόνο στην Αγία Γραφή, αλλά και στην πραγματική ιστορία του Χριστιανισμού. Στο σπίτι του κρεμασμένου μιλάνε για σκοινί; Άραγες, τα όποια θεωρούμενα εγκλήματα των άλλων, ελαφρύνουν τον Χριστιανισμό από το βαρύ φορτίο αίματος που κουβαλά στην διαχρονική εγκληματική ιστορία του και του προσφέρει άλλοθι;

Μήπως οι απολογητές παθαίνουν επιλεκτική αμνησία, ή δεν έχουν διαβάσει την Παλαιά Διαθήκη, όπου ο Θεός τους, προτρέπει ή αποδέχεται την ανθρωποθυσία; Ξεχάσανε τον Αβραάμ που ήταν έτοιμος να σφάξει σαν αρνί τον γιο του Ισαάκ, σύμφωνα με την θεϊκή βούληση;

Μήπως αγνοούν ή ξεχνάνε την ιστορία του Ιεφθάε και της κόρης του;

Για να τους την θυμίσουμε λοιπόν, μέσα απ' τη «θεόπνευστη» Αγία Γραφή και τους «Κριτές» (11: 29-40), βάσει της μετάφρασης Βάμβα:

29 Τότε επήλθεν επί τον Ιεφθάε πνεύμα Κυρίου, και αυτός επέρασε διά της Γαλαάδ και του Μανασσή, και επέρασε διά της Μισπά της Γαλαάδ, και από Μισπά της Γαλαάδ επέρασεν επί τους υιούς Αμμών.

30 Και ευχήθη ο Ιεφθάε ευχήν προς τον Κύριον, και

είπεν, «Εάν τω όντι παραδώσης τους υιούς Αμμών εις την χείρα μου,

31 τότε ό,τι εξέλθη εκ των θυρών του οίκου μου εις συνάντησίν μου, όταν επιστρέφω εν ειρήνη από των υιών Αμμών, θέλει είσθαι του Κυρίου, και θέλω προσφέρει αυτό εις ολοκαύτωμα».

32 Τότε διέβη ο Ιεφθάε προς τους υιούς Αμμών διά να πολεμήση αυτούς· και παρέδωκεν αυτούς ο Κύριος εις την χείρα αυτού.

33 Και επάταξεν αυτούς, από Αροήρ έως της εισόδου Μινίθ, είκοσι πόλεις, και έως της πεδιάδος των αμπελώνων, εν σφαγή μεγάλη σφόδρα. Και εταπεινώθησαν οι υιοί Αμμών έμπροσθεν των υιών Ισραήλ.

34 Και ήλθεν ο Ιεφθάε εις Μισπά προς τον οίκον αυτού· και ιδού, η θυγάτηρ αυτού εξήρχετο εις συνάντησιν αυτού μετά τυμπάνων και χορών· και αύτη ήτο μονογενής· εκτός αυτής δεν είχεν ούτε υιόν ούτε θυγατέρα.

35 Και ως είδεν αυτήν, διέσχισε τα ιμάτια αυτού και είπεν, «Οίμοι θυγάτηρ μου· όλως κατελύπησάς με, και συ είσαι εκ των καταθλιβόντων με· διότι εγώ ήνοιξα το στόμα μου προς τον Κύριον, και δεν δύναμαι να λάβω οπίσω τον λόγον μου».

36 Εκείνη δε είπε προς αυτόν, «Πάτερ μου, εάν ήνοιξας το στόμα σου προς τον Κύριον, κάμε εις εμέ κατ' εκείνο το οποίον εξήλθεν εκ του στόματός σου· αφού ο Κύριος έκαμεν εκδίκησιν εις σε από των εχθρών σου, από των υιών Αμμών».

37 Και είπε προς τον πατέρα αυτής, «Ας γείνη εις εμέ το πράγμα τούτο· άφες με δύο μήνας, διά να υπάγω να περιέλθω τα όρη και να κλαύσω την παρθενίαν μου, εγώ και αι σύντροφοί μου».

38 Ο δε είπεν, «Ύπαγε»· και απέστειλεν αυτήν διά δύο μήνας, και υπήγεν αυτή μετά των συντρόφων αυτής και έκλαυσε την παρθενίαν αυτής επί τα όρη.

39 Και εις το τέλος των δύο μηνών επέστρεψε προς τον πατέρα αυτής· και έκαμεν εις αυτήν κατά την ευχήν αυτού την οποίαν ευχήθη· και αυτή δεν εγνώρισεν άνδρα. Και έγεινεν έθος εις τον Ισραήλ,

40 να υπάγωσιν αι θυγατέρες του Ισραήλ από χρόνου εις χρόνον, να θρηνώσι

την θυγατέρα του Ιεφθάε του Γαλααδίτου, τέσσαρας ημέρας κατ' έτος.

Με λίγα λόγια (αντιγράφοντας από παλαιότερο άρθρο) και σε απλά ελληνικά: Ο ηγέτης των Ισραηλιτών, Ιεφθάε, κάνει τάμα στον Θεό, πως αν τον βοηθήσει να νικήσει στον πόλεμο τους αντίπαλους Αμμωνίτες, τότε, όταν γυρίσει στο σπίτι του, θα προσφέρει ως θυσία σ' αυτόν, το πρώτο πρόσωπο που θα βγει απ' την πόρτα για να τον προϋπαντήσει. Διευκρινίζει μάλιστα και τον τρόπο θυσίας: «προσφέρει αυτό εις ολοκαύτωμα», δηλαδή θα τον ψήσει, θα τον κάψει ζωντανό. Ο Ιεφθάε, πράγματι κερδίζει τον πόλεμο, με την βοήθεια του Γιαχβέ. Δυστυχώς όμως γι' αυτόν, το πρώτο πρόσωπο που αντικρίζει όταν επιστρέφει στο σπίτι του, είναι η ίδια του η κόρη, το μοναχοπαίδι του (δηλαδή, αναρωτιέται κάποιος «αφελής», ποιον άλλον, εκτός από κάποιο μέλος τής οικογένειάς του, θα περίμενε ο Ιεφθάε να τον υποδεχτεί; ο...κουμπάρος;)... Δεν μπορεί όμως να κάνει τίποτε, γιατί έδωσε υπόσχεση στον Θεό. Η κόρη του φέρεται συγκαταβατικά και δέχεται τη θυσία της και στο τέλος γίνεται παρανάλωμα τού πυρός απ' τον ίδιο τον πατέρα της.

Ερώτηση κρίσεως: Είναι ή όχι αυτό ανθρωποθυσία;

Βεβαίως, κάποιοι άλλοι απολογητές, που δεν «αγνοούν» το συγκεκριμένο εδάφιο, προσπαθούν να περισώσουν ότι μπορούν, εστιάζοντας σε τυχόν ασάφειες. Πιάνουν λοιπόν μια συγκεκριμένη φράση και υπογραμμίζουν το εξής: «Εάν τω όντι παραδώσης τους υιούς Αμμών εις την χείρα μου, τότε ό,τι εξέλθη εκ των θυρών του οίκου μου εις συνάντησίν μου, όταν επιστρέφω εν ειρήνη από των υιών Αμμών, θέλει είσθαι του Κυρίου, και θέλω προσφέρει αυτό εις ολοκαύτωμα».

Η ένσταση έγκειται στο ότι η εβραϊκή λέξη «μπάου» μπορεί να έχει τρεις διαφορετικές σημασίες:

1. Ή (διάζευξη).
2. Ούτε (αρνητική διάζευξη).
3. Και (σύνδεσμος).

Στο κείμενο, όπως βλέπουμε χρησιμοποιείται ή τρίτη σημασία. Οι απολογητές φυσικά, προτιμούν την πρώτη εκδοχή, γιατί αφήνει περιθώρια ελιγμών. Δηλαδή σημαίνει ότι όποιον συναντήσει πρώτον ο Ιεφθάε θα τον αφιερώσει ή θα τον θυσιάσει στον Θεό. Ενώ η τρίτη περίπτωση (με τον σύνδεσμο «και») δεν αφήνει περιθώρια αμφιβολίας: Θα τον θυσιάσει οπωσδήποτε.

Για να δέσουν μάλιστα τον ισχυρισμό τους, ότι δηλαδή τελικά δεν θυσίασε την κόρη του ο Ιεφθάε, πάνε στο τέλος του εδαφίου, όπου λέει: «Και ἐγένειεν ἔθος εἰς τον Ἰσραήλ, να υπάγωσιν αι θυγατέρες του Ἰσραήλ ἀπό χρόνου εἰς χρόνον, να θρηνώσι την θυγατέρα του Ιεφθάε του Γαλααδίτου, τέσσαρας ημέρας κατ' ἔτος».

Η ένσταση εδώ βρίσκεται στη υπογραμμισμένη λέξη «θρηνώσι», η οποία προκύπτει από την εβραϊκή λέξη «τανάχ», καθώς αυτή, όπως λένε οι απολογητές, έχει και την σημασία τού «διηγούνται», «συζητούν».

Οπότε, καταλήγοντας, οι απολογητές παραθέτουν τα δύο επίμαχα χωρία ως εξής:

«Κριτές», 11: 30-31: «Και ευχήθη ο Ιεφθάε ευχήν προς τον Κύριον, και εἶπεν, “Ἐάν τω ὄντι παραδώσης τους υἱούς Ἀμμών εἰς την χεῖρα μου, τότε ὅ,τι ἐξέλθη ἐκ των θυρών του οἴκου μου εἰς συνάντησίν μου, ὅταν ἐπιστρέφω ἐν εἰρήνῃ ἀπό των υἱών Ἀμμών, θέλει εἶσθαι του Κυρίου, ἢ θέλω προσφέρει αὐτό εἰς ολοκαύτωμα”».

«Κριτές», 11:39-40: «Και εἰς το τέλος των δύο μηνῶν ἐπέστρεψε προς τον πατέρα αὐτῆς· και ἔκαμεν εἰς αὐτήν κατὰ την ευχήν αὐτοῦ την ὁποίαν ευχήθη· και αὐτή δεν ἐγνώρισεν ἄνδρα. Και ἐγένειεν ἔθος εἰς τον Ἰσραήλ, να υπάγωσιν αι θυγατέρες του Ἰσραήλ ἀπό χρόνου εἰς χρόνον, να συζητούν με την θυγατέρα του Ιεφθάε του Γαλααδίτου, τέσσαρας ημέρας κατ' ἔτος».

Δυστυχώς όπως για τους απολογητές, θα τους απογοητεύσουν οι διάφορες μεταφράσεις, οι οποίες δεν υιοθετούν την δική τους επιθυμητή εκδοχή και που βασίζονται κυρίως πάνω στο ίδιο κείμενο: Το μασοριτικό (όπως και του Βάμβα που διαβάσαμε).

Θα ξεκινήσουμε όμως με την μετάφραση των Εβδομήκοντα, που είναι αρχαιότερη του μασοριτικού κειμένου κι εσκεμμένα την παραβλέπουν οι απολογητές:

30 καὶ ἠῦξατο Ἰεφθάε εὐχὴν τῷ Κυρίῳ καὶ εἶπεν· ἐὰν διδοὺς δῶς μοι τοὺς υἱοὺς Ἀμμῶν ἐν τῇ χειρί μου, 31 καὶ ἔσται ὁ ἐκπορευόμενος, ὃς ἂν ἐξέλθῃ ἀπὸ τῆς θύρας τοῦ οἴκου μου εἰς συνάντησίν μου ἐν τῷ ἐπιστρέφειν με ἐν εἰρήνῃ ἀπὸ υἱῶν Ἀμμών, καὶ ἔσται τῷ Κυρίῳ ἀνοίσω αὐτὸν ὀλοκαύτωμα.

[...]

*καὶ ἐγένετο ἐν τέλει τῶν δύο μηνῶν καὶ ἐπέστρεψε πρὸς τὸν πατέρα αὐτῆς, καὶ ἐποίησεν ἐν αὐτῇ εὐχὴν αὐτοῦ, ἣν ἠῦξατο· καὶ αὕτη οὐκ ἔγνω ἄνδρα. καὶ ἐγένετο εἰς πρόσταγμα ἐν Ἰσραήλ· 40 ἀπὸ ἡμερῶν εἰς ἡμέρας ἐπορεύοντο θυγατέρες Ἰσραήλ **θρηνεῖν** τὴν θυγατέρα Ἰεφθάε τοῦ Γαλααδίτου ἐπὶ*

τέσσαρας ἡμέρας ἐν τῷ ἐνιαυτῷ.

Παρατηρούμε εδώ, ότι στους Εβδομήκοντα δεν υπάρχει το περιθώριο ελιγμών. Η πρώτη φράση είναι απόλυτη, ενώ στη δεύτερη μιλούν σαφώς για θρήνο.

Για να δούμε όμως και την ερμηνεία του Κολιτσάρα, τον οποίο σίγουρα δεν μπορεί κανείς να τον κατηγορήσει ως «χριστιανομάχο»:

30 Εκαμε δε ο Ιεφθάε και ένα τάξιμον προς τον Κύριον και εἶπε· «εάν θελήσης, Κύριε, και παραδώσης εις τα χέρια μου τους Αμμωνίτας,

31 σου τάζω, ότι εκείνος που θα εξέλθη από την θύραν της οικίας μου εις συνάντησίν μου, όταν θα επιστρέψω νικητής από τον πόλεμον κατά των Αμμωνιτών, **θα προσφερθή ολοκαύτωμα** εις σε, τον Κύριον».

[...]

39 Όταν δε επέρασαν οι δύο μήνες επέστρεψεν στον πατέρα της, ο οποίος και εξεπλήρωσε το τάξιμο που είχε κάμει δι' αυτήν. Αυτή δε δεν είχε γνωρίσει άνδρα. Ητο παρθένος. Ἐκτοτε επεκράτησε συνήθεια μεταξύ των Ισραηλιτών,

40 και κάθε έτος επί τέσσαρας ημέρας αι ισραηλίτιδες θυγατέρες μετέβαινον να **θρηνούν** την θυγατέρα του Ιεφθάε του Γαλααδίτου.

Πάμε τώρα και στις υπόλοιπες μεταφράσεις, που βασίζονται στο μασοριτικό κείμενο, παραθέτοντας πρώτα το ίδιο το εβραϊκό κείμενο, που αναφέρεται στα επίμαχα αποσπάσματα:

ל וַיִּדְרַךְ יַפְתָּח נֶדֶר לַיהוָה, וַיֹּאמֶר: אִם-נִתְּנוֹן תַּתֵּן אֶת-בְּנֵי עַמּוֹן, בְּיָדִי.

לא וְהָיָה הַיּוֹצֵא, אֶשֶׁר יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵּיתִי לְקִרְיָתִי, בְּשׁוּבִי בְּשָׁלוֹם, מִבְּנֵי עַמּוֹן וְהָיָה, לַיהוָה, וְהָעֵלְיָתִיָּהּ, עֲלֶיהָ. {פ}

[...]

לט וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנַיִם חֳדָשִׁים, וַתָּשֶׁב אֶל-אָבִיהָ, וַיַּעַשׂ לָהּ, אֶת-נֶדְרוֹ אֶשֶׁר נָדָר; וְהָיָה לֹא-יָדְעָה אִשׁ, וַתְּהִי-חַק בְּיִשְׂרָאֵל.

ג} מִמִּיָּמַיִם יְמִימָהּ, תִּלְכְּנָה בָּנוֹת יִשְׂרָאֵל, לְתַנּוֹת, לְבַת-יַפְתָּח הַגַּלְעָדִי אֲרַבְּעַת יָמִים, בְּשָׁנָה. {פ}

Αγγλική μετάφραση του άνωθεν κειμένου:

30 And Jephthah vowed a vow unto the LORD, and said: "If Thou wilt indeed deliver the children of Ammon into my hand,

31 then it shall be, that whatsoever cometh forth of the doors of my house to

meet me, when I return in peace from the children of Ammon, it shall be the LORD'S, **and** I will offer it up for a burnt-offering”.

[...]

39 And it came to pass at the end of two months, that she returned unto her father, who did with her according to his vow which he had vowed; and she had not known man. And it was a custom in Israel,

40 that the daughters of Israel went yearly to **lament** the daughter of Jephthah the Gileadite four days in a year.

Μετάφραση Κινγκ Τζέιμς:

30 And Jephthah vowed a vow unto the Lord, and said, “If thou shalt without fail deliver the children of Ammon into mine hands,

31 Then it shall be, that whatsoever cometh forth of the doors of my house to meet me, when I return in peace from the children of Ammon, shall surely be the Lord's, **and** I will offer it up for a burnt offering”.

[...]

39 And it came to pass at the end of two months, that she returned unto her father, who did with her according to his vow which he had vowed: and she knew no man. And it was a custom in Israel,

40 That the daughters of Israel went yearly to **lament** the daughter of Jephthah the Gileadite four days in a year.

Νεοελληνική μετάφραση (μασοριτικό):

30 Και ο Ιεφθάε ευχήθηκε μια ευχή στον Κύριο, και είπε: «Αν πραγματικά παραδώσεις τους γιους Αμμών στο χέρι μου,

31 τότε ό,τι βγει από τις πόρτες τού σπιτιού μου σε συνάντησή μου, όταν θα επιστρέφω με ειρήνη από τους γιους Αμμών, **θα είναι του Κυρίου, θα το προσφέρω σε ολοκαύτωμα**».

[...]

39 Και στο τέλος των δύο μηνών επέστρεψε στον πατέρα της· και έκανε σ' αυτή σύμφωνα με την ευχή του, που ευχήθηκε· κι αυτή δεν γνώρισε άνδρα. Και έγινε συνήθεια στον Ισραήλ,

40 να πηγαίνουν οι γυναίκες τού Ισραήλ από χρόνο σε χρόνο, να **θρηνούν** τη θυγατέρα τού Ιεφθάε τού Γαλααδίτη, τέσσερις ημέρες κάθε χρόνο.

Αγγλική μετάφραση Νέου Κόσμου (ιεχωβάδες):

30 Then Jeph´thah made a vow to Jehovah and said: “If you without fail give the sons of Am´mon into my hand,

31 it must also occur that the one coming out, who comes out of the doors of my house to meet me when I return in peace from the sons of Am´mon, must also become Jehovah’s, **and** I must offer that one up as a burnt offering”.

[...]

39 And it came about at the end of two months that she made her return to her father, after which he carried out his vow that he had made toward her. As for her, she never had relations with a man. And it came to be a regulation in Israel:

40 From year to year the daughters of Israel would go to give **commendation** to the daughter of Jeph´thah the Gil´e-ad·ite, four days in the year.

Νεοελληνική μετάφραση Νέου Κόσμου (ιεχωβάδες):

30 Τότε ο Ιεφθάε έκανε μια ευχή στον Ιεχωβά και είπε: «Αν πράγματι δώσεις τους γιους του Αμμών στο χέρι μου,

31 τότε όποιος βγει από τις πόρτες του σπιτιού μου να με συναντήσει όταν επιστρέψω με ειρήνη από τους γιους του Αμμών θα γίνει του Ιεχωβά, **και** εγώ θα τον προσφέρω ως ολοκαύτωμα».

[...]

39 Και αφού πέρασαν δύο μήνες επέστρεψε στον πατέρα της, και μετά αυτός εκπλήρωσε προς εκείνη την ευχή του, την οποία είχε κάνει. Και εκείνη δεν είχε ποτέ σχέσεις με άντρα. Και έγινε διάταξη στον Ισραήλ:

40 Κάθε χρόνο οι κόρες του Ισραήλ πήγαιναν να δώσουν **έπαινο** στην κόρη του Ιεφθάε του Γαλααδίτη, τέσσερις ημέρες το χρόνο.

[**Σημείωση:** Η λέξη «commendation»=«έπαινος», από την μετάφραση του Νέου Κόσμου, σε ελεύθερη απόδοση, σημαίνει «μνημόσυνο».]

Πρόκειται ασφαλώς για «διαβολική» σύμπτωση: Όλοι κάνουν τα ίδια μεταφραστικά «λάθη», που επικαλούνται οι απολογητές, οι οποίοι ωστόσο, δεν παραθέτουν ούτε μία ανάλογη μετάφραση για να τεκμηριώσουν κατά τι τον ισχυρισμό τους. Και δεν μπορεί να μην παρατηρήσει κάποιος, πως διυλίζουν τον κώνωπα και καταπίνουν την κάμηλον: Προσπαθούν ν’ αντικρούσουν την περίπτωση

της ανθρωποθυσίας και παραβλέπουν ότι στο ίδιο κείμενο γίνεται σαφής αναφορά στη σφαγή ενός λαού (Αμμωνίτες) και μάλιστα με την εύνοια του ίδιου του «καλού» και «δίκαιου» Θεού.

Οι αναφορές σε ανθρωποθυσίες στη Βίβλο, σταματούν όμως εδώ; Όχι βέβαια! Έχουμε και τον περίφημο θεό Μολόχ, ο οποίος λατρεύονταν από τους λαούς της Παλαιστίνης, αλλά και απ' αυτούς τους Ισραηλίτες. Ο συγκεκριμένος θεός μάλιστα έδειχνε μια ιδιαίτερη προτίμηση στα...βρέφη:

*Και δεν θα αφήσεις κάποιον από **το σπέρμα σου να περάσει μέσα από τη φωτιά στον Μολόχ**, και δεν θα βεβηλώσεις το όνομα του Θεού σου. Εγώ είμαι ο Κύριος.*

(Λευιτικόν, 18: 21)

*Τότε, ο Σολομώντας έκτισε έναν ψηλό τόπο στον Χεμώς, το βδέλυγμα του Μωάβ, στο βουνό απέναντι από την Ιερουσαλήμ, και στον Μολόχ, το βδέλυγμα των γιων Αμμών. Και έτσι έκανε για όλες τις ξένες γυναίκες του, που θυμιάζαν και **θυσίαζαν** στους θεούς τους.*

(Α' Βασιλέων [μ.σ.], 11: 7-8)

Η σκυτάλη στον βασιλιά Δαβίδ και τους Γαβαωνίτες:

*Και έγινε πείνα στις ημέρες τού Δαβίδ για τρία χρόνια συνεχώς· και ο Δαβίδ ρώτησε τον Κύριο. Και ο Κύριος απάντησε: «Αυτό έγινε εξαιτίας τού Σαούλ, και της φονικής οικογένειάς του, επειδή θανάτωσε τους Γαβαωνίτες». Και ο βασιλιάς κάλεσε τους Γαβαωνίτες, και τους είπε:... «Τι να κάνω σε σας; Και με τι θα κάνω εξιλέωση, για να ευλογήσετε την κληρονομία τού Κυρίου;». Και οι Γαβαωνίτες τού είπαν:... «Ας μας παραδοθούν επτά άνθρωποι από τους γιους του, και θα τους κρεμάσουμε προς τον Κύριο στη Γαβαά τού Σαούλ, του εκλεκτού τού Κυρίου». Και ο βασιλιάς είπε: «Εγώ θα τους παραδώσω»... Και τους παρέδωσε στα χέρια των Γαβαωνιτών, και **τους κρέμασαν στον λόφο μπροστά στον Κύριο· και έπεσαν μαζί και οι επτά, και θανατώθηκαν** στις ημέρες τού θερισμού, στις πρώτες, στην αρχή τού θερισμού των κριθαριών.*

(Β' Σαμουήλ [μ.σ.], 21: 1-9)

Και το αίμα ρέει άφθονο...

Και πήρες τους γιους σου και τις θυγατέρες σου, που γέννησες σε μένα, κι αυτά τα **θυσιάσες** σ' αυτές, για να αναλωθούν μέσα στη φωτιά· ένα μικρό έργο των πορνειών σου ήταν αυτό, ότι **έσφαξες τα παιδιά μου**, και τα παρέδωσες για να τα περάσουν μέσα από τη φωτιά προς τιμήν τους;

(Ιεζεκιήλ, 16: 20-21)

Και ο Κύριος είπε σε μένα: «Γιε ανθρώπου, θα κρίνεις την Οολά, και την Οολιβά; Ανάγγειλε, λοιπόν, σ' αυτές τα βδελύγματά τους· ότι μοιχεύονταν, και στα χέρια τους είναι αίμα, και μοιχεύονταν με τα είδωλά τους, κι ακόμα, για χάρη τους, διαπερνούσαν μέσα από τη φωτιά τα παιδιά τους, που γέννησαν σε μένα, για κατανάλωση. Ακόμα, έπραξαν σε μένα και τούτο· μόλυναν τα άγιά μου μέσα στην ίδια ημέρα, και βεβήλωσαν τα σάββατά μου. Επειδή, όταν **έσφαξαν τα παιδιά τους** στα είδωλά τους, τότε έμπαιναν την ίδια ημέρα στα άγιά μου, για να τα βεβηλώνουν· και, δες, έτσι έπρατταν στο μέσον τού οίκου μου».

(Ιεζεκιήλ, 23: 36-39)

Ήταν ηλικίας 20 χρόνων όταν ο Άχαζ βασίλευσε, και βασίλευσε 16 χρόνια στην Ιερουσαλήμ. Δεν έπραξε, όμως, το ευθύ μπροστά στον Κύριο τον Θεό του, όπως ο Δαβίδ ο πατέρας του. Αλλά, περπάτησε στον δρόμο των βασιλιάδων τού Ισραήλ, και μάλιστα **πέρασε τον γιο του μέσα από τη φωτιά**, σύμφωνα με τα βδελύγματα των εθνών, που ο Κύριος είχε εκδιώξει μπροστά από τους γιους Ισραήλ. Και **θυσιάζε** και θυμιάζε επάνω στους ψηλούς τόπους, και επάνω στους λόφους, και κάτω από κάθε πράσινο δέντρο.

(Β' Βασιλέων [μασ.], 16: 2-4)

Αναρωτιούνται οι Ιουδαιοχριστιανοί και μισέλληνες απολογητές, με όση κακεντρέχεια διαθέτουν (και διαθέτουν αρκετή), «μήπως οι “πεφωτισμένοι” αρχαίοι ημών πρόγονοι ήταν και ολίγον...κανίβαλοι;», όταν στην Αγία Γραφή, υπάρχει ήδη καταγεγραμμένη πράξη κανιβαλισμού:

Ο Βεν-αδάδ ο βασιλιάς τής Συρίας συγκέντρωσε ολόκληρο τον στρατό του, και ανέβηκε, και πολιορκήσε τη Σαμάρεια. Έγινε, όμως, μεγάλη πείνα στη Σαμάρεια· και να, την πολιορκούσαν, μέχρις ότου το κεφάλι ενός γαϊδουριού πουλήθηκε για 80 ασημένια νομίσματα, και το 1/4 ενός κάβου κοπριάς περιστεριών, για πέντε ασημένια νομίσματα. Και καθώς ο βασιλιάς τού Ισραήλ διάβαινε επάνω στο τείχος, μια γυναίκα βόησε προς αυτόν, λέγοντας: «Σώσε, κύριέ μου

βασιλιά». Κι εκείνος είπε: «Αν ο Κύριος δεν σώσει, από πού θα σώσω εγώ; Μήπως από το αλώνι ή από το πατητήρι;». Και ο βασιλιάς τής είπε: «Τι έχεις;». Κι εκείνη είπε: «Αυτή η γυναίκα μου είπε: “Δώσε τον γιο σου, για να τον φάμε σήμερα, και αύριο θα φάμε τον γιο μου”· και **βράσαμε τον γιο μου, και τον φάγαμε**· και την επόμενη ημέρα τής είπα: “Δώσε τον γιο σου, για να τον φάμε”· κι εκείνη έκρυψε τον γιο της».

(Β' Βασιλέων [μασ.], 6: 24-29)

Κι αυτή η αναφορά σε ανθρωποφαγία, δεν είναι η μοναδική μέσα στη Βίβλο. Διαβάζουμε λοιπόν, σε άλλα σημεία, τι θα συμβεί αν δεν υπακούσει κάποιος στον «καλό Θεούλη»:

«Και αν και με τούτα δεν με υπακούσετε, αλλά πορεύεστε ενάντιοι σε μένα, τότε, εγώ θα πορευτώ ενάντιος σε σας με θυμό, και θα σας παιδεύσω κι εγώ επταπλάσια για τις αμαρτίες σας. Και **θα φάτε τις σάρκες των γιων σας, και τις σάρκες των θυγατέρων σας θα φάτε**».

(Λευιτικόν, 26: 27-29)

«Και **θα φας τον καρπό τής κοιλιάς σου, τις σάρκες των γιων σου και των θυγατέρων σου, που ο Κύριος ο Θεός σου έδωσε σε σένα...**».

(Δευτερονόμιον, 28: 53)

Πρόκειται, αν μη τι άλλο, για «ανεκτίμητα» «ηθικά» διδάγματα του «ιερού» βιβλίου των Ιουδαιοχριστιανών, οι οποίοι δεν θα πρέπει να ξεχνάμε πως και οι ίδιοι «κανιβαλίζουν», έστω και συμβολικώς, όταν τρώνε τη σάρκα και πίνουν το αίμα του «σωτήρα» τους...

Ωστόσο, ενώ οι απολογητές δείχνουν έναν ιδιαίτερο ζήλο να δικαιολογήσουν περιπτώσεις ανθρωποθυσίας και κανιβαλισμού σαν τις παραπάνω, δεν είναι το ίδιο επιεικείς με άλλες παρόμοιες περιπτώσεις που αναφέρονται στη Βίβλο. Ο λόγος; Οι δράστες είναι μη Εβραίοι. Και μετά απορούν και δυσανασχετούν αρκετοί χριστιανοί, όταν τους αποκαλούν Εβραιοχριστιανούς...

Κλείνοντας την αναφορά στο θέμα αυτό, θα ήταν μεγάλη παράλειψη να μην γίνει λόγος και σε δύο «αγίους» της Εκκλησίας: Τον Άγιο Βάρβαρο τον Μυροβλύτη και τον Άγιο Χριστόφορο...

Τον «βίο» και την πολιτεία του Άγιου Βάρβαρου, την «μνήμη» του οποίου εορτάζει η Εκκλησία στις 15 Μαΐου, τον πληροφορούμαστε από χριστιανική ιστοσελίδα:

Ο ΑΓΙΟΣ ΒΑΡΒΑΡΟΣ ο Μυροβλήτης

*Στους Συναξαριστές δεν υπάρχουν στοιχεία για τη ζωή του, μόνο ότι μαρτύρησε δια ξίφους. Στον Λαυριωτικό όμως Κώδικα I 70φ. 244 υπάρχουν τα εξής: Ο Άγιος αυτός ήταν βάρβαρος, λεηλατούσε και **έτρωγε σάρκες ανθρώπων...***

Η Ιερά Μητρόπολη Λευκάδος και Ιθάκης, μας δίνει τις απαραίτητες πληροφορίες για τον έτερο άγιο, τον Άγιο Χριστόφορο, ο οποίος τιμάται στις 9 Μαΐου:

ΒΙΟΣ ΑΓΙΟΥ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ

*Έζησε στα χρόνια του αυτοκράτορα Δεκίου. Το παρουσιαστικό του, φαίνεται ότι ήταν υπερβολικά άσχημο, διότι **ανήκε σε φυλή ανθρωποφάγων...***

Φυσικά, και οι δυο αυτοί κανίβαλοι, «αγίασαν» επειδή «μετανόησαν» και ακολούθησαν τον «σωστό» δρόμο...

Πάμε τώρα και στις υποτιθέμενες ανθρωποθυσίες στην αρχαία Ελλάδα, οι οποίες αποτελούν προσφιλές θέμα των χριστιανών (λ)α(σ)πολογητών, όταν θέλουν, με τρόπο εμετικό να την κατασυκοφαντήσουν και να εμφανίσουν τον Χριστιανισμό, ως τη θρησκεία της «αγάπης» που έθεσε τέρμα σε τέτοιες φρικαλεότητες. Δημιουργείται, βέβαια, εδώ μια αντίφαση: Από τη μια, υποτίθεται ότι οι χριστιανοί «έβγαλαν» τους Έλληνες από την «πλάνη» και τα αιματηρά έθιμά τους κι απ' την άλλη τους παρέδωσαν στο σπαθί τους το οποίο ακόμη στάζει ελληνικό αίμα...

Ερχόμενοι στο προκείμενο, ας θεωρήσουμε ότι όπου υπάρχει καπνός υπάρχει και φωτιά. Δηλαδή, ότι όντως, στον αρχαίο ελληνικό κόσμο γίνονταν ανθρωποθυσίες, έτσι όπως προκύπτουν από διάφορες αναφορές κι αυτό είναι κάτι που δεν θα πρέπει να αποκλείεται κατηγορηματικά. Τα ερωτήματα που τίθενται εδώ είναι δύο:

1. Αποτελούσαν ένα πανελλήνιο και συστηματικό φαινόμενο;
2. Ποια η βασιμότητα των πηγών;

Μια σύντομη απάντηση στο πρώτο ερώτημα, έχει ήδη δοθεί στην εισαγωγή του άρθρου. Η απάντηση στο δεύτερο ερώτημα, απλά θα τεκμηριώνει και την πρώτη.

Ακολουθώντας τον σύνδεσμο στο άρθρο της ΟΟΔΕ, «Ανθρωποθυσίες στην αρχαία Ελλάδα», με μια γρήγορη πρώτη ανάγνωση, διαπιστώνουμε ότι παρατίθενται ένα πλήθος αναφορών που υποτίθεται ότι τεκμηριώνουν το φαινόμενο των ανθρωποθυσιών στην αρχαία Ελλάδα. Οι περισσότερες απ' αυτές, στην πραγματικότητα, απλά αποτελούν πλεονασμό προς χάριν δημιουργίας εντυπώσεων της πληθώρας των αδιάσειστων στοιχείων. Οι αναφορές όμως των εγκυκλοπαιδειών, ουσιαστικά είναι περιττές, καθώς όλες έχουν ως σημείο αναφοράς τις πρωτογενείς πηγές. Αυτές είναι λοιπόν που μας ενδιαφέρουν και σ' αυτές θα εστιάσουμε.

Κατ' αρχάς, θα πρέπει κάποια στιγμή, ν' αποφασίσουν οι χριστιανοί απολογητές, εάν οι θεοί των αρχαίων Ελλήνων, καθώς και τα θαύματά τους, ήταν «ψευτοθεοί» και «ψευτοθαύματα» ή όχι. Γιατί εάν δεν ήταν, τότε η θρησκεία τους αυτομάτως καθίσταται άκυρη. Αν όμως ήταν, τότε πως τους χρησιμοποιούν μέσα στα επιχειρήματά τους; Γιατί αυτό που κάνουν στην πραγματικότητα, είναι να επικαλούνται μυθολογικά στοιχεία του αρχαίου ελληνικού κόσμου και να τα παρουσιάζουν ως πραγματικά, για να τεκμηριώσουν έτσι τα «επιχειρήματά» τους. Συγχέουν δηλαδή, την μυθολογία με την πραγματικότητα -πράγμα όχι και τόσο εξωπραγματικό γι' αυτούς, αν αναλογιστούμε ότι παρουσιάζουν την εβραϊκή μυθολογία ως πραγματική ιστορία. Είναι άραγες τόσο τυφλωμένοι από το (αρχαιο)ανθελληνικό τους μένος, που δεν είναι σε θέση να κατανοήσουν ότι προχωρούν σε λογικές ακροβασίες; Και δεν μπορεί να παραβλέψει κάποιος, ότι με την ισοπεδωτική τους τακτική, βαπτίζουν ως ανθρωποθυσίες ακόμη και τις θανατώσεις κακοποιών, θανατοποινιτών και αιχμαλώτων πολέμου, ή παρουσιάζουν τις διάφορες εικασίες ως απόλυτες θέσεις. Όλα αυτά, βέβαια, είναι απολύτως εξηγήσιμα και δεν αποτελούν τίποτε άλλο από δημιουργία αντιπερισπασμών προς στην έντονη κριτική που δέχεται τα τελευταία χρόνια η Εκκλησία και ο Χριστιανισμός.

Έτσι, ένα από τα βασικά επιχειρήματα των απολογητών είναι οι ανθρωποθυσίες που φημολογούνταν ότι λάβαιναν χώρα προς τιμήν του Λυκαίου Δία, στο Λύκαιον Όρος στην Αρκαδία, στο πλαίσιο της γιορτής των Λυκαίων, η οποία καθιερώθηκε ανάμεσα στον 14ο και 13ο αι. π.Χ. Για την τεκμηρίωση του ισχυρισμού περί ανθρωποθυσιών στο Λύκαιον Όρος, χρησιμοποιούνται κυρίως, σύντομες αναφορές του φιλόσοφου Πλάτωνα (5ος αι. π.Χ.), του φιλόσοφου Θεόφραστου (4ος αι. π.Χ.)

και του περιηγητή Πausανία (2ος αι. μ.Χ.). Τον Θεόφραστο επικαλείται τον 3ο αι. μ.Χ. και ο φιλόσοφος Πορφύριος, του οποίου τα γραφόμενα οι απολογητές τα διαστρέφουν, έτσι ώστε να δώσουν την εντύπωση, ότι ο Πορφύριος λέει ότι οι πάντες στην Ελλάδα κάνουν ανθρωποθυσίες και μάλιστα μέχρι τη δική του εποχή. Τα ευρήματα όμως των αρχαιολογικών ανασκαφών (τα οποία αποφεύγουν ν' αναφέρουν οι απολογητές), δεν φαίνεται να επαληθεύουν τους ισχυρισμούς τους. Βρέθηκαν όντως οστά στον χώρο, που οδηγούν στο συμπέρασμα πως ήταν τόπος θυσιών, αλλά τα οστά αυτά ήταν ζώων και όχι ανθρώπων. Σε ομιλία του, το 1996, ο Θεόδωρος Σπυρόπουλος, Έφορος αρχαιοτήτων Αρκαδίας - Λακωνίας και Επίκουρος καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών, μεταξύ άλλων ανέφερε:

Οι απόψεις που θα διατυπωθούν σήμερα ενέχουν μία προσωρινότητα και προεξαγγελτική αναφορά σε θεμελιώδη ζητήματα της Ιστορίας του χώρου και της λατρείας των Λυκαίων, εν όψει μίας έρευνας του χώρου που αποτελεί προσδοκία όλων υμών και διακαή επιθυμία και ημών.

Πράγματι μετά τις έρευνες του Κωνσταντίνου Κουρουνιώτη, στις αρχές του αιώνα μας (1902 - 1909) η αρχαιολογική σκαπάνη σίγησε παντελώς στην Ιερά Κορυφή της Αρκαδίας, ενώ οι έρευνες του σοφού μελετητή, που έγιναν με κάποια σπουδή, έλυσαν τόσα ζητήματα όσα και πλείονα ίσως κατέλιπον αναπάντητα και αμφιλεγόμενα.

[...] Για το τέμενος του Διός ο Κουρουνιώτης γράφει: «Μακρά γραμμή εκ μεγάλων αργών λίθων ορίζει την περιοχή του τεμένους και αναγνωρίζεται σήμερα μέχρις αποστάσεως 120 μέτρων. Ώστε το αρχαίον τέμενος είχε πλάτος 55 μέτρα και μήκος τουλάχιστον 120 μέτρα».

Τα πορίσματα της ανασκαφής Κουρουνιώτη έχουν εν συντομία ως εξής: Ο βωμός ήταν τεχνητός και εκ συσσωρεύσεως πολλών οστών και των λειψάνων των θυσιών. Η διάμετρος της επιφάνειας είναι 30 μέτρα, το δε βάθος των χωμάτων 1,5 μέτρα μέχρι τον στερεόν βράχον. Το χώμα περιγράφει ο Κουρουνιώτης, «ως λεπτότατον, μέλαν ως η τέφρα εκ της πυράς των θυσιών μετά πλήθους μικρών οστών. Αναφέρει δε και λίθους μεγάλους, ων τινές

ημίκαυστοι, αλλαχού μεν σποραδικώς αλλαχού δε ως εις μικρούς σωρούς, ευρίσκοντο δε μετά του μέλανος χύματος και πολλά σχετικώς αλλά λίαν μικρά τεμάχια λεπτών αγγείων», τα οποία χρονολόγησε εις τον 5ο και 4ο αιώνα π.χ. Με απογοήτευση παρατηρεί ότι δεν απεκάλυψε εις τον βωμόν μικρά αφιερώματα ή άλλα πανάρχαια πράγματα, εξ ων θα εγίνετο δυνατόν να βεβαιωθεί η επικρατούσα ιδέα περί της μεγίστης αρχαιότητος της λατρείας του Διός, να καθορισθεί δε και το είδος ταύτης. **Συμπεραίνει ότι ο βωμός δεν υπέστη αλλοίωσιν τινά υπό του χρόνου από της αρχαιότητος μέχρι σήμερα, βεβαιώνει κατηγορηματικώς ότι εξετάσας μετά προσοχής τα οστά δεν εύρεν μεταξύ τούτων ουδέν χαρακτηριστικόν ανθρωπίνου οστού. Τα μεγαλύτερα οστά ανήκουν εις βόας και χοίρους.**

[...] Για το κεφάλαιο των ανθρωποθυσιών του Λυκαίου η νεωτέρα έρευνα δεν προσήγαγε στοιχεία, αφού η έρευνα του Κουρουνιώτη δεν εδικαιολόγησε τις αναφορές των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων. **Επιχειρήθηκαν όμως διάφορες ερμηνείες που ανάγονται στην σφαίραν της Ιστορίας των θρησκειών και εις άλλα παράλληλα, γνωστά επίσης εκ της φιλολογικής παραδόσεως.**

[...] Τα πορίσματα των ανασκαφών Κουρουνιώτη δεν εδικαιολόγησαν την πλουσιότατη μυθολογική και θρησκευτική παράδοση του Λυκαίου, την οποία όμως θα ήταν λάθος να αθετήσουμε, επειδή τα αρχικά ευρήματα δεν την τεκμηρίωσαν, όπου ήταν δυνατόν να την τεκμηριώσουν.

[...] **Οι Έλληνες των κλασικών χρόνων μόνον ως βάρβαρον και ασεβή ηδύναντο να δεχθούν την εθιμοπραξίαν των ανθρωποθυσιών του Λυκαίου, ο δε Πausανίας δεν στέργει εις την υιοθέτηση του εθίμου ομιλεί όμως μετά ανοχής περιττών συντελουμένων εκεί αποκρύφων θυσιών...**

[...] Τα ιστορούμενα υπό του Pausanias, εκ των διηγήσεων των εντοπίων κυρίως, ως συμβαίνει και εις άλλας περιπτώσεις εις το παλαιότατον εκείνο παρελθόν

της Ελλάδος πρέπει να αναχθούν και περί αυτών βέβαια ουδέν στοιχείον παρέσχον οι ανασκαφές του Λυκαίου. Δικαιούμεθα μάλιστα να πιστεύουμε ότι και τα άλλα θαυμάσια που συνέβαιναν εις το Λύκαιον εις το απώτατον παρελθόν πρέπει να αναχθούν και να θεωρηθούν τερατολογίες κατά την εκδοχή της λογικοκρατικής συγγραφής και διανοήσεως (Πλούταρχος, Πολύβιος)...

Έχει ιδιαίτερη σημασία η επισήμανση του Κουρουνιώτη ότι «ο βωμός δεν υπέστη αλλοίωσιν τινά υπό του χρόνου από της αρχαιότητος μέχρι σήμερον», καθώς σύμφωνα με τις αναφορές του Πausανία («Αρκαδικά»), αφήνεται να εννοηθεί ότι ανθρωποθυσίες εξακολουθούσαν να τελούνται μέχρι και τις μέρες του (2ος αι. μ.Χ.). Τα ευρήματα όμως, όπως προαναφέρθηκε, δεν φαίνεται να επιβεβαιώνουν, κανέναν απ' τους παραπάνω.

Το επόμενο επιχείρημα των απολογητών, οδηγεί στη Σπάρτη και τον Λυκούργο: Οι Σπαρτιάτες εμφανίζονται να τελούν ανθρωποθυσίες κάθε χρόνο στην θεά Αρτέμιδα, τις οποίες κατάργησε ο Λυκούργος και αντικατέστησε με μαστιγώσεις νέων. Η μοναδική πηγή εδώ, είναι ο Πausανίας («Λακωνικά»), ο οποίος μεταφέρει θρύλους που τοποθετούνται μια περίπου χιλιετία πριν την εποχή του. Ο Πλούταρχος, ο οποίος έζησε κι έγραψε λίγο πριν τον Πausανία, στον βίο του Λυκούργου, κάνει αναφορά στις μαστιγώσεις (που πιθανόν να εντάσσονταν στο πλαίσιο σκληρής διαπαιδαγώγησης των νέων), αλλά καμμία αναφορά σε ανθρωποθυσίες. Κι αυτό προβληματίζει ιδιαίτερα, δεδομένου ότι ο Πλούταρχος περιγράφει με πολλές λεπτομέρειες τη ζωή, τα ήθη και τα έθιμα των Σπαρτιατών. Θα πρέπει δε να σημειωθεί, πως ο Πλούταρχος, στον «βίο» του Λυκούργου, ξεκινά προειδοποιώντας τον αναγνώστη, πως για τη ζωή, τον θάνατο και τους νόμους του Λυκούργου, τίποτε δεν μπορεί να ειπωθεί με σιγουριά. Μάλιστα, η σημερινή ιστορική επιστήμη, τείνει να κατατάξει τον Λυκούργο στα μυθολογικά πρόσωπα.

Ένα ακόμα επιχείρημα, στη «φαρέτρα» των λασπολόγων, είναι η υποτιθέμενη θυσία τριών Περσών από τον Θεμιστοκλή. Οι πηγές είναι διάφορες. Όλες όμως οδηγούν σ' ένα σημείο: Σ' ένα ανυπόληπτο, ιστορικά, σύγγραμμα με προέλευση την Περσία. Την σαθρότητα του επιχειρήματος, αναλύει και καταρρίπτει, στο ακόλουθο κείμενο, ο Κωνσταντίνος Χατζηελευθερίου, ο οποίος τυγχάνει να είναι και θεολόγος, οπότε δύσκολα μπορεί να τον κατηγορήσει κάποιος για... «νεοπαγανιστή»...

Ο Χατζηλευθερίου, καταρρίπτει κατά τρόπο τεκμηριωμένο και το παραμύθι περί...«ανθρωποφάγου» θεού Διονύσου...

Επόμενος σταθμός η Κρήτη. Εδώ, ο αρχαιολόγος Ιωάννης Σακελλαράκης, ισχυρίστηκε ότι τα ευρήματά του, από τις ανασκαφές που πραγματοποίησε το 1979 στις Αρχάνες, παραπέμπουν ευθέως σε τελετές ανθρωποθυσίας. Η θεωρία του έχει συναντήσει αντιδράσεις εκ μέρους άλλων αρχαιολόγων, ως αντιεπιστημονική. Ακολουθούν δύο κείμενα επ' αυτού.

Το πρώτο ανήκει στον αρχαιολόγο Ευάγγελο Μπεξή, ο οποίος μιλά ευθέως για απάτη (αναφέρεται μάλιστα και στην αποστροφή του λόγου του Σακελλαράκη, ότι ανακηρύχθηκε επίτιμος δημότης των Αρχανών, «ανήμερα του Αφέντη Χριστού», με ότι μπορεί να σημαίνει αυτό)...

Το επόμενο κείμενο, ανήκει στον πολιτικό μηχανικό, Βασίλη Κατσιαδράμη, ο οποίος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι υμνείται από τον γνωστό υποστηρικτή του «Ελληνοχριστιανισμού», Άγγελο Σακκέτο, ως «σιωπηλός εργάτης του Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας», οπότε δύσκολα θα μπορούσε να του προσάψει κάποιος τον χαρακτηρισμό του «αντιχριστιανού»...

Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί πως για τη μινωική Κρήτη η ανασκαφή του Σακελλαράκη, δεν είναι η μοναδική που μιλά για ενδείξεις που παραπέμπουν σε ανθρωποθυσίες. Σε ανάλογη ανασκαφή στην Κνωσό το 1979, ο αρχαιολόγος Πίτερ Γουόρεν φέρεται να υποστήριξε ότι υπάρχουν ενδείξεις που μαρτυρούν ανθρωποθυσία. Σχετικές εικασίες γίνονται και για ανάλογα ευρήματα στο Καστέλλι Χανίων.

Εν κατακλείδι, οι πιο σοβαρές περιπτώσεις που αξίζουν προσοχής, είναι αυτές για τις οποίες υπάρχουν κι ανάλογα ευρήματα που χρίζουν εξέτασης και ερμηνείας. Ακόμη όμως κι αν επαληθεύονται οι ισχυρισμοί, αυτό δεν σημαίνει ότι οι ανθρωποθυσίες ήταν ένας γενικός κανόνας, έτσι όπως τον παρουσιάζουν οι

απολογητές. Επιπλέον οι περισσότεροι, χρονικά, τοποθετούνται αρκετά μακριά απ' αυτό που ονομάζουμε «κλασική Ελλάδα», ενώ δεν πρέπει να μας διαφεύγει που το έθιμο δεν ήταν αποδεκτό απ' τους Έλληνες κι αυτό διαφαίνεται μέσα από διάφορα κείμενα της αρχαίας Ελλάδας και σίγουρα οι όποιες εξαιρέσεις επιβεβαιώνουν τον κανόνα. Εν προκειμένω, τα ευρήματα της μινωικής Κρήτης παραπέμπουν στον 14ο και 13ο αι. π.Χ., μια εποχή δηλαδή όπου το φαινόμενο των ανθρωποθυσιών αποτελούσε κοινή πρακτική διάφορων λαών. Το να κρίνουμε λοιπόν τα ήθη μιας εποχής που απέχει απ' τη δική μας κάπου 4.000-5.000 χρόνια, με σημερινά δεδομένα, σίγουρα δεν δηλώνει σοβαρότητα, αλλά εμπάθεια. Κι επειδή το θέμα έχει να κάνει και με τους απολογητές, οι αρχαίοι Έλληνες δεν έγραψαν ποτέ κάποιο βιβλίο που περιείχε ανήθικες πράξεις, το ονόμασαν «ιερό» και το επέβαλλαν στον κόσμο διά πυρός και σιδήρου ως την απόλυτη αλήθεια. Πριν λοιπόν, κάνουν τους τιμητές του παρελθόντος των αρχαίων Ελλήνων (για το οποίο νιώθουν «περήφανοι» κατά περίπτωση), ας εξετάσουν και το χριστιανικό παρελθόν, γιατί η λαϊκή παράδοση, κάνει λόγο και για ένα «γιοφύρι της Άρτας», που απαιτούσε ανθρώπινη θυσία για να στεριώσει. Εκτός κι αν κι αυτό είναι έργο των «μυσαρών» Ελλήνων, που κατάφεραν να επιβιώσουν ως τον 17ο αιώνα που χτίστηκε. Ας μας εξηγήσουν λοιπόν, το νόημα εγγράφου που υπάρχει στη Μονή Βλατάδων κι αναφέρει τα εξής:

Οι οικοδόμοι, ήγουν οι κτίσται, εάν βάλωσιν άνθρωπον στοιχείον εις οικοδομήν και αποθάνει, ως φονείς κανονίζονται. Ει δε ουκ αποθάνει, χρόνους δύο μη κοινωνήσουν, και μετανοίας τριακόσιας. Ει δε τις ποιήσκει αυτά αντίστροφα και αποθάνει ο κτίστης, αμαρτίαν ουκ έχει, λάκκον γαρ ον ώρυξεν και ενέπεσεν εις αυτόν.

(Κώδικας 59, 16ος αιώνας)